

MOGEN
WE NOG
VER
    WON
    DERD
ZIJN?

MOGEN
WE NOG
VER
WON
DERD
ZIJN?

| OWL PRESS |

Een pleidooi voor meer
kunsteducatie in het onderwijs

INHOUD

9 - *Dirk De Wachter*
Voorwoord

13 - *Hans Schmidt*
Inleiding

29 - *Kris Rutten & Ronald Soetaert*
Over kunst en educatie:
een retorische blik

47 - *Roger Standaert*
Kunstonderwijs in
het voorportaal van
nieuwe eindtermen

65 - *Hans Schmidt*
Muzische vorming in
het basisonderwijs

89 - *Filip Verneert*
Kunsteducatie in het
secundair onderwijs,
van bijzaak naar hoofdzaak

109 - *Juliette Taquet*
Kunsteducatie en
mentaal welzijn bij kinderen
en adolescenten

129 - *Brigitte Dekeyzer*
De biologische basis
van cultuur en kunst

147 - *Rik Pinxten*
Kunst en antropologie.
De mens als uniek
creatief wezen

167 - *Judith Wambacq*
Kunst en zingeving

183 - *Bart Devaere*
Kunsteducatie in
Muzische leerThuis Melopee

211
Nawoord

215
Over Rasa:
Open ogen voor kunst

Met interviews van **Arne Sierens** (42), **Michaël Borremans** (84),
Willem Vermandere (124), **Alain Platel** (162), **Nic Balthazar** (204)

“

**Nihil est in intellectu
quod non prius fuerit
in sensu.**

**(Wat je niet eerst
zintuiglijk hebt
aangevoeld kun
je niet begrijpen.)**

— *Thomas van Aquino*

Het is opmerkelijk hoe stiefmoederlijk het onderwijs in artistieke creativiteit nog steeds behandeld wordt op beleidsniveau. Alsof het tot onze utilitaire samenleving nog steeds niet is doorgedrongen dat nut en verbeelding onlosmakelijk met elkaar verknoot zijn — al was het maar omdat ‘nut’ een begrip is dat weinig met menselijke waarden te maken heeft, en juist alles met een samenleving die veel eist en weinig geeft.

Neurologen, pedagogen, psychologen, sociologen: ze verkondigen allen reeds lang dat creatief denken essentieel is voor een harmonische persoonlijkheid. Na alle dwingende denkrasters en structuren, komen wetenschappers, economen en strategen tot de conclusie dat ‘out of the box’ denken probleemoplossend werkt. Maar niemand komt tot de conclusie dat net om al die redenen kunsteducatie niet alleen verruimend, verrijkend en harmoniserend is, maar ook de samenleving in haar geheel ten goede komt.

Kunsteducatie draait ook om empathie, ruimdenkendheid en tolerantie — het is een oefening om zich in een ‘ander’ denken te leren verplaatsen, waar ook ruimte is voor het onvoorziene.

Stefan Hertmans

Voorwoord:

KUNST ALS FUNDAMENT, OOK IN HET ONDERWIJS

door Dirk De Wachter

Het vermogen om door verbeelding en symbolisering in het leven te kunnen staan, behoort tot het wezen van de mens. Door het onontkoombare besef van sterfelijkheid is de mens geworpen in het zoeken naar zin en in het omgaan met de onbegrijpelijkheid van het leven. Kunst speelt daarin een belangrijke rol. In de confrontatie met de dood werden muziek en dans, poëzie, theater en tekst, afbeeldingen en alle andere creaties van de mens aangewend als troost voor de onafwendbare noodlottigheid. De kunst behoort tot de wezenlijkheid van het menselijke bestaan, een noodzakelijk weefsel waarop onze broze vergankelijkheid rust.

Het is daarom evident dat we onze kinderen van jongs af aan vertrouwd maken met alle creatieve mogelijkheden van onze geest. Naast de rationele kennis van de wereld, het begrijpen in logische categorieën, is een ander kennen even essentieel: wat

De kunst behoort tot
de wezenlijkheid van
het menselijke bestaan.

niet doordacht kan worden, wat ontsnapt aan onze talige zekerheden en onze nuchtere analyse.

Het onderwijs speelt hierin een essentiële rol: naast het overbrengen van klassieke schoolse kennis en het sociaal leren omgaan met anderen, is het stimuleren van het artistieke potentieel cruciaal in de vorming van jonge mensen. De verbinding maken met het niet-weten, met het mysterie, met het onverklaarbare lijkt mij meer dan ooit nodig in deze complexe tijden. In de opening naar de artistieke werkelijkheid kan voorkomen worden dat moeilijke thema's in de pseudo-logische wereld van *conspiracy* en *false truth* terecht komen. Vaak verloopt dit via de onzalige weg van cynische ledigheid. De Kunst geeft toegang tot Schoonheid, door het symboliseren creëert zij een ruimte waarin de moeilijkheden van het bestaan betekenis kunnen krijgen, zonder daarom aan engagement in te boeten. Integendeel, de verbeelding vormt herkenbare verbindingen waardoor culturen zich definiëren.

Dit potentieel van menselijke talenten moet al vroeg gestimuleerd worden, net zoals ook de klassieke kennispaden. Er is scholing nodig, opvoeding, vorming om deze capaciteiten aan te boren en te bevorderen. Naast de evidentie van kunsteducatie *an sich*, is het nodig dat verwijzingen naar het artistieke in alle vakken ingeweven kunnen worden. Geen taalonderricht zonder poëzie, geen geschiedenis zonder monumenten, geen wiskunde zonder gulden snede, geen enkel vak zonder verbinding met de artistieke essentie. Improvisaties, *out-of-the-box*-ideeën, intuïtieve oprispingen, kwetsbare barsten, vrije associaties, verrassende wendingen, ongewone inzichten en andere gelijkaardige fenomenen hebben altijd al de vooruitgang van de menselijke samenleving gekenmerkt. Het is absurd om het onderwijs te ontkleden tot een kwantitatieve efficiëntie-industrie waarin wijsheid wordt verward met naakte slimmigheid.

Zeker in een gesecculariseerde en multiculturele wereld kan de kunst een connecterende schakel zijn. Onder alle verschillende afspiegelingen ligt een bodem van universeel menselijk zijn: in de verbeelding plaats geven aan vreugde en verdriet, aan dromen en pijn, aan leven en dood. Kunst is geen versiering, geen

decoratie van onze ingebunkerde zelfgenoegzaamheid, maar een opening naar de wereld, een uitnodiging om een zelf te worden in de scheppende omgang met mekaar. Kunst gaat de lastigheden niet uit de weg, integendeel, zij vertrekt vaak van een existentiële worsteling. Het kunstonderwijs heeft de moeilijke, maar noodzakelijke opdracht om het menselijke samenleven te tonen via de wonderlijke gave van de creativiteit.

INLEIDING

door Hans Schmidt

WAAROM DIT BOEK?

Mijn hele onderwijsloopbaan door heb ik alles in het werk gesteld om kunsteducatie in het regulier onderwijs alle kansen te geven. Ik deed dat door, gesteund door velen maar evenzeer tegengewerkt door anderen, nooit aflatend in mijn onderwijspraktijk zelf het accent te leggen op kunsteducatie omdat ik geloof dat het een bijzonder krachtig middel is om kinderen en jongeren breed en verdiepend te vormen.

De waarde ervan heb ik zelf sterk kunnen ervaren omdat ik als jongste van zeven in een muzisch klimaat ben opgegroeid. Daarnaast heeft 40 jaar praktijkervaring als onderwijzer, directeur en pedagogisch begeleider me steeds weer opnieuw van de waarde van kunsteducatie overtuigd. Tenslotte ervaar ik die waarde tot op vandaag in Muzische leerThuis Melopee die de voortzetting is van de muziekbasisschool De Wonderfluit die in 2009 in Gent werd opgericht (zie bijdrage Bart Devaere).

Nog regelmatig hoor ik dat ik dat deed omdat ik zelf zoveel van kunst hou, omdat het mijn dada is, omdat ik me daar goed bij voel. Nog steeds moet ik horen dat ik de waarde van kunsteducatie niet moet veralgemenen en al zeker niet die overtuiging aan anderen moet opdringen. En ja, dat is ook wat men op hogere niveaus, daar waar het onderwijs vandaag de dag richting gegeven wordt, zo vaak hoort. 'Kunsteducatie is goed voor zij die gevoelig zijn voor kunst, voor zij die ervoor kiezen. Voor alle anderen wordt ze al te vaak omschreven als nutteloos en tijdverlies.'

Aan deze mensen wil ik uitdrukkelijk zeggen dat het niet mijn persoonlijke dada is die me aangezet heeft om continu in te zetten op kunsteducatie, maar wel mijn diepe pedagogische overtuiging dat onderwijs op de eerste plaats moet 'humaniseren'. De wezenlijke drive van deze jarenlange inzet is mijn basisovertuiging dat de kernopdracht van ons onderwijs deze is:

'De totale persoonlijkheid van elk kind, van elke jongere zo breed en zo diep mogelijk ontwikkelen opdat ze alle kansen zouden krijgen zichzelf in de maatschappij te realiseren en tevens het morele inzicht en de moed zouden verwerven om verder te bouwen aan een samenleving waarin zij die na hen komen nog méér kansen krijgen.'

Om dat humaniseren te bewerkstelligen heb ik altijd de uitgangspunten die ik hieronder beschrijf voor ogen gehouden. Ik hecht eraan ze u bij het begin van dit boek mee te geven. Het is goed dat u erbij stilstaat, erover reflecteert en ze heel kritisch benadert. Daarom ook formuleer ik ze soms heel scherp. Ze zullen bij velen vragen oproepen. Maar wees gerust, het zullen dezelfde vragen zijn die ik mij zelf, na zovele jaren, ook nog steeds stel. En laten het nu juist die vragen zijn, die bedenkingen, ja, die twijfels zelfs, die me ertoe aangezet hebben dit boek tot stand te brengen en erudiete mensen met een brede pedagogische bagage en ervaring te vragen hun visie op kunsteducatie te verwoorden.

Uitgangspunt 1:

ONDERWIJS MAG NIET ALLEEN MAATSCHAPPIJ-VOLGEND ZIJN MAAR OOK ÉN VOORAL MAAT- SCHAPPIJ-VORMEND

Natuurlijk moeten jongeren voorbereid worden op de maatschappij waarin ze zullen belanden. We moeten ervoor zorgen dat ze, met beide voeten stevig op de grond, de toekomst tegemoet gaan; dat ze in de complexe wereld waarin ze zullen terechtkomen hun weg vinden en niet verdrinken. Niemand zal dat tegenspreken. Vraag is hoe die toekomstige maatschappij er zal uitzien, meer nog hoe ze er zou moeten uitzien. Zal ze gewoon een verlengde zijn van het nu? Ik vermoed van niet. Is het dan wijs dat onderwijs slaafs de stroom, meer nog, de trends van de huidige maatschappij volgt? Is het niet evenzeer onze plicht om alle kinderen en jongeren dieper inzicht in onze maatschappij te bieden? Kunnen we het nalaten hun kritische zin te ontwikkelen om deze maatschappij in vraag te stellen? Moeten we hen niet sterken om zichzelf tegen de excessen van deze maatschappij te beschermen en

onze samenleving, indien nodig, een andere wending te geven? Want laten we ons eerlijk deze vraag stellen: Wordt de stroom van onze huidige maatschappij niet steeds meer bepaald door de profit sector, de industrie, de consumptie waarvan de groei eindeloos lijkt en *the sky the limit*? En is het een leugen te

stellen dat ons onderwijs achter dit alles lijkt aan te hollen? Ik zie tekenen die in die richting wijzen. Wat nuttig is gaat steeds meer domineren. De *so-called* 'nuttige vakken' (wiskunde, techniek, exacte wetenschappen en vooral *IT*) nemen in het curriculum

Is het wel wijs dat
onderwijs slaafs de
stroom, meer nog, de
trends van de huidige
maatschappij volgt?

steeds meer ruimte in ten koste van de *so-called* 'nutteloze vakken' (de mens- en geesteswetenschappen en vooral kunsteducatie). Dat dit onevenwicht steeds groter wordt, is een gegeven waar ik me persoonlijk grote vragen bij stel. Het traint jongeren enkel in een eenzijdig praktisch, puur cognitief nutsdenken en verstikt langzaam het reflecterende en beschouwende denken dat van een gans andere orde, maar oh zo noodzakelijk is.

Als dat onevenwicht blijft groeien loopt het onderwijs het grote gevaar dat het in de toekomst steeds meer jonge mensen zal afleveren die kritiekloos zullen meedraaien in een steeds meer producerende en consumerende wereld. Dat is meer dan pijnlijk. Je kan mensen niet herleiden tot radertjes in een steeds doller draaiend, onpersoonlijker reuzenraderwerk. Dit resulteert m.i. in een koele, berekende maatschappij waarin de radertjes het ganse raderwerk en ook de rol die zij daarin spelen niet in vraag mogen/kunnen stellen. Wie daarin meedraait zal het resultaat van zijn dagdagelijkse uren dulle arbeid steeds minder zien, voelen, smaken. Dit laatse leidt tot doelloosheid, het verloren gaan van zin en motivatie met als gevolg het zo sterk toenemende fenomeen van burn-out.

Ik stel me ook grote vragen bij het gegeven dat zoveel kinderen en jongeren onze welvaart als vanzelfsprekend ervaren. Dat leidt m.i. tot verwaandheid en is een grote bedreiging voor echte democratie en een sluimerend gif voor onze humanistische samenleving.

Laten we dus niet aarzelen en een tegengif aanbieden aan deze kinderen en jongeren die samen met veel ouders slachtoffer zijn van al te goedkope slogans waarvan 'Steeds meer welvaart' dé meest gehoorde en tevens de meest verleidelijke is. Het is zeer de vraag of men 'wel' vaart bij het soort welvaart dat onze kinderen en jongeren wordt voorgespiegeld. Kinderen en jongeren laten opgroeien in de illusie dat ze bijzonder gelukkig zullen zijn in een wereld waarvan steeds meer consumptie, steeds meer materiële welvaart en steeds goedkoper entertainment de basis is, is gewoonweg een grove leugen.

Dat tij doen keren is voor elke opvoeder een zware uitdaging. Deze illusie, die leugen, wordt immers dag na dag gevoed. Puur entertainende én sociale media waarin het triviale en efemere zegeviert, sleuren steeds meer jongeren en volwassenen mee in een perpetuele mediarioes die de werkelijkheid camoufleert. Men giet ze in goedkope sprookjes vol glitter en gemakzucht. Men verengt hun ervaringswereld door de zintuigen met een grotesk overaanbod aan prikkels te verdoven. Men ontnemt ze daardoor vast en zeker de tijd en de zo noodzakelijke zin om te reflecteren, te beschouwen, kritisch te zijn, scherpe vragen te stellen en te filosoferen. Dat maakt onze kinderen en jongeren steeds minder weerbaar en dat is — ik spaar mijn woorden niet — opvoedkundig totaal onverantwoord. Want ook zij zullen op een dag de wrange bodem van de realiteit (de hunne en zeker die van zovele kanslozen) leren kennen. Ook zij zullen geconfronteerd worden met pijn, lijden, verdriet, dood. Ook zij zullen de grote levensvragen niet ontlopen.

Corona heeft een tipje van de sluier gelicht en even de illusie goed zichtbaar en voelbaar gemaakt. Daarom is de *wake-up call* aan alle onderwijzers om de ogen van de kinderen en de jongeren te openen en alle schijn en glitter te doorprikken meer dan noodzakelijk. 'Laten we kinderen en jongeren vormen die niet belangrijk zijn omdat ze marktwaarde hebben maar omdat ze voor hun medemens veel betekenen.'

Ik weet dat deze *call* niet voor niets is en dat menige ouder, leraar, begeleider hem vandaag al beantwoordt en dat in de toekomst zal blijven doen. Ik ben dus niet pessimistisch, hoe waakzaam ik ook ben. En ik heb daar een goede reden voor. Velen willen, net als ik, dat onze kinderen en jongeren veel meer worden dan 'nuttige mensen', dat ze op de eerste plaats uitgroeien tot warme 'mede'-mensen met een diepgaand begrip van en een fundamenteel respect voor elkaar en voor de hen zo complexe omringende wereld. Samen willen we ze opvoeden tot jongeren die nadenken over het leven, op zoek gaan naar een zinvolle humane invulling van dit leven en aanvoelen en begrijpen dat geluk en innerlijke

vreugde een interessantere belegging zijn dan aandelen bij de firma 'Ego & Altijd-Meer'.

Het is de opdracht van elke school om deze 'humaniserende' richting in te slaan en alles op alles te zetten om de jongeren zo 'algemeen' en 'breed' mogelijk te ontwikkelen en ze de kans te geven zich te 'verdiepen' in zichzelf, in de anderen en in de hen omringende wereld. Dat dit een stevig heropwaarderen van de zogezegde nutteloze geesteswetenschappen én kunsteducatie impliceert is voor mij de evidentie zelve.

Ik weet dat dit moed vraagt maar ik weet ook dat het kan omdat niet alleen veel volwassenen maar ook zeer veel jongeren dat willen. Een groot deel van de jeugd heeft lak aan het oppervlakkige, aan het slaafs volgen van wat voorgekauwd is en getuigt van engagement. De acties voor het klimaat en de acties tegen racisme bewijzen dat. Volharden zal hier de boodschap zijn en ja, men zal elkaar moeten steunen om de kracht te vinden regelmatig tegen de maalstroom in te varen.

Uitgangspunt 2:

OM TE HUMANISEREN MOET ONDER- WIJS VERDIEPEN, ALLE WEGEN NAAR HET HART OPEN LATEN EN ALLE MULTI-ZINTUIGLIJKE VOELSPRIETEN ONTWIKKELEN

Verdiepen

Humaniseren kan, zo meen ik, niet zonder verdieping, zonder het vragen naar het waarom, zonder het zoeken naar betekenis met als gevolg het steeds dieper begrijpen van zichzelf, van de anderen en van de complexe samenleving. Dat verdiepen staat haaks op het 'oppervlakkig' overleven en op het koele, biologisch gedetermineerde denken. Het opent de poort voor diepe verwondering en mysterie. Voor datgene wat we niet kunnen uitleggen met woorden, niet met wiskundige formules en ook niet met wetenschappelijke theorieën. Voor datgene wat ons allemaal zo vaak met open mond doet stilstaan. Voor datgene wat ons nu juist zónder dat we het kunnen uitleggen doet lachen, wenen, dansen, zingen maar evenzeer bij momenten, droevig, kwaad en wanhopig maakt. Voor datgene waarvan we altijd weer opnieuw moeten zeggen: 'Ik zou het je willen vertellen, uitleggen, definiëren, maar ik kan het niet want het is *beyond words, beyond thoughts.*' Voor datgene waarvan Henry Moore tegen Degas ooit zei: '*Among those who understand, words are not necessary, you say 'ho and ha' and everything has been said.*'

De muzische mens

Daarom is het mijn overtuiging dat we onze kinderen en jongeren moeten leren als muzische mensen (ik bedoel niet als 'kunstenaars') in het leven te staan. Sta me toe even te omschrijven wat ik onder 'muzische mens' versta.

De muzische mens is de mens die leeft vanuit VERWONDERING om en vanuit BEWONDERING voor de dingen en mensen om zich heen. Hij vindt deze zaken niet vanzelfsprekend. Hij stelt zijn ogen, oren, open en laat de werkelijkheid binnenkomen zonder ze op voorhand te beperken of te vervormen. Hij vormt zich (door middel van berekening, eigenbelang, profijt, carrière...) geen beeld van hoe de werkelijkheid zou MOETEN zijn om hem het meest te dienen. Neen, hij neemt afstand van de dingen. Hij zet alle zintuigen (maar vooral zijn hart) open voor de hem omringende dingen, beschouwt ze niet als zijn bezit en bekijkt ze als dusdanig zo objectief mogelijk. Zo kunnen de dingen uit zijn omgeving in hun volle echtheid tot hem komen.

In deze kinderlijke verwondering vindt hij een diepe vreugde gewoon omdat hij de omgeving ervaart als een geschenk en niet als iets wat door hem verworven werd. Zelfs al heeft hij er hard voor gewerkt, hij blijft dankbaar al is het maar om het gezonde lichaam en de creatieve geest die het hem mogelijk gemaakt hebben hard te kunnen werken.

Door de afstand die hij tegenover de omgeving neemt om ze beter te kunnen bekijken, wordt deze omgeving nooit deel van hem en kan zij in volle vrijheid evolueren. Maar ook hij wordt nooit door de omgeving bezeten. Hij staat er los van, hij wordt geen deel van haar, hij zit er niet aan vast, hij wordt er vooral geen slaaf van. Hij kan op elk ogenblik van haar loskomen en er terug naartoe gaan. Deze afstand maakt hem vrij, en alleen in vrijheid is schoonheid en waar-

heid mogelijk. Hij kijkt klaar en open naar de omgeving, niet verblind door zijn eigen passies en verlangens. Hij blijft voluit zichzelf en laat de dingen in zijn omgeving voluit in hun eigenheid bestaan.

Het roer omgooien

Dit vraagt een totaal andere benadering van ons onderwijs. Ons onderwijs dat vanaf het eerste leerjaar de werkelijkheid in voorgedraaide stukjes en brokjes leerstof aanbiedt is verengend. Daarenboven zet ons onderwijs veel te snel de stap naar abstraheren en beperkt het zich veel te snel en veel te vaak tot puur begripsdenken. Deze voorgeprogrammeerde manier van onderwijzen die op voorhand alle puzzelstukjes uitknijpt en dan nog bepaalt wanneer elk stukje aangeboden moet worden, smoort de natuurlijke drang om te leren in de kiem omdat ze geen ruimte laat voor 'verwondering'. Verwondering die dé basis is van 'nieuwsgierigheid'. Nieuwsgierigheid die dé sterkste en waardevolste motivatie is om te leren.

Waarnemen als startpunt

De aanzet van onderwijs dat echt motiveert en verwondering alle kansen wil geven is 'waarneming'. En daarom denk ik dat het noodzakelijk is het woord 'aesthetica' in ere te herstellen. Het woord werd in de loop der tijden bezoedeld en verloor zijn oorspronkelijke betekenis. Het wordt vandaag enkel begrepen als 'schoner, lieftelijker, aangenamer, toegankelijker maken' en dat ruikt vervaarlijk naar het camoufleren en vooral verzoeten van de werkelijkheid. Het is een zeer subtiele vorm van liegen. Neen, we moeten terug naar de oorspronkelijke betekenis van aesthetica zoals de Grieken ze beoefenden. Het was de leer van de zintuiglijke waarneming. Vrij vertaald: het aanscherpen van de zintuiglijke waarneming en het gevoeliger maken van de voelsprietten waarmee we de werkelijkheid waarnemen. Tegelijkertijd gaat het over reflecteren en filosoferen over wat je waarneemt.

Kinderen moeten vanaf het prille begin een open kijk op de wereld krijgen en daarom zullen we ze alle kansen moeten bieden de hen omringende wereld in al zijn facetten, multi-zintuiglijk en op een heel persoonlijke manier te ervaren. Daarom dus moeten we hun voelhorens verfijnen.

Het is mijn overtuiging dat wij hen alle kansen moeten geven om open en vrij de wereld te aanschouwen. Laten we die ontvankelijkheid stimuleren. Dit zal in hen de noodzakelijke verwondering teweegbrengen waardoor ze door alles en allen om hen heen sterk geboeid worden. Op die manier komen de kinderen op een natuurlijke manier tot leren, wat zoveel meer is dan 'geschoold worden'. Laten we dus a.u.b. 'leer'meester voor hen zijn en geen 'school'meesters.

Ja, kinderen zijn van nature razend nieuwsgierig, willen ontdekken, willen begrijpen, willen op een natuurlijke manier kennis opdoen; ze willen alleen niet volgepropt worden en alles met de

paplepel slikken. Waar verwondering en ontvankelijkheid reëel zijn, is leren een spel, een razend boeiende ontdekkingsreis.

Waar verwondering en ontvankelijkheid reëel zijn, is leren een spel, een razend boeiende ontdekkingsreis.

Ik stel dus dat het primordiaal is dat de autostrades van de 'multi-zintuiglijke ervaring' vrij gemaakt worden

van bevoogding en programmatie vooraf. En dat kan enkel door ze opvoeding en onderwijs te geven dat al hun zintuigen, hun voelsprieten ontwikkelt. (Rinkelt het kunstbelletje?)

Ik stel tevens dat de kinderen en jongeren op een eigen, persoonlijke manier, los van wat anderen denken, voelen en vooral willen, alles wat hen omringt mogen laten binnenstromen. Ik wil hen dus op de eerste plaats op een persoonlijke manier de wereld doen ervaren. Deze ervaring zal duizenden vragen oproepen bij de kinderen en die zullen we waar het kan, geholpen door taal,

wiskunde, wetenschappen beantwoorden. Op die manier zullen we ze in staat stellen datgene wat ze hebben ervaren te analyseren, te duiden, in kaart te brengen. Niet andersom!

Echte pedagogen hebben het over 'gevoeld, doorleefd' betekenis geven aan de dingen en dat is zoveel rijker dan encyclopedische woordenboekverklaring. Overigens beseffen we allen dat de werkelijkheid enkel via lesjes, formules en theorieën, los van ervaring, aanbrengeen een heel beperkt, verengd en koud beeld van die werkelijkheid toont. De werkelijkheid is zoveel meer dan wat we onder woorden kunnen brengen. Je moet ze in al haar facetten en in haar meervoudige gelaagdheid aanbieden. Doe je dat niet, dan is echt verstaan, begrijpen niet mogelijk.

En ja, ik geloof dat 'kunsteducatie' een zeer waardevolle en efficiënte weg is naar een diepere beleving en beschouwende benadering van de werkelijkheid en dat ze daarom zeer ernstig moet worden genomen en een prominente plaats in het curriculum moet krijgen.

Daarenboven rest er nog altijd datgene wat niet uit te leggen valt, het mysterie dat achter de waarneembare werkelijkheid schuilt. Misschien hebben we nu net omwille van dat mysterie kunstenaars nodig.

Uitgangspunt 3:

KUNST IS EEN BIJZONDER
KRACHTIG MIDDEL OM ONS WAAR-
NEMINGSVELD TE VERBREDEN EN
DE WERKELIJKHEID OP EEN HEEL
PERSOONLIJKE MANIER TE ERVAREN
EN WEER TE GEVEN

Kunst is misschien de oudste en rijkste uitdrukkings- en communicatievorm in het menselijk bestaan. Overal ter wereld, in elke periode van de geschiedenis, hebben mensen datgene wat ze voelen en denken in beelden en klanken, in dans en dramatische expressie (al dan niet gebruikmakend van media) vertaald. Deze directe, zintuiglijke, muzische talen worden vooral gebruikt om aan anderen mede te delen wat niet direct waarneembaar en definieerbaar is. Met deze kunstige talen wordt sinds jaar en dag verteld wat, als een rode draad doorheen de ganse geschiedenis, aan vreugde en verdriet, verlangen en hoop, angst en pijn, verwondering en mysterie, in de mens leeft en wat de werkelijkheid met de mens doet.

Kunst is dus een menselijke zoektocht naar betekenis, naar zin, naar het mysterie ook dat diep binnen en achter de dingen schuilt. Kunst is een menselijke manier om uitdrukking te geven aan de heel persoonlijke antwoorden op de vele niet objectief beantwoorde en niet objectief te beantwoorden vragen die elke mens — en daar staat geen leeftijd op — zich vroeg of laat stelt. Vragen waar de exacte wetenschappen en grote filosofische theorieën geen antwoord op hebben. Het gaat in die antwoorden dus niet om de weergave van puur encyclopedische kennis en verifieerbare objectieve waarheden. Het gaat om de interpretatie die mensen aan de waargenomen werkelijkheid geven nadat deze hun wezen heeft beroerd, hun ziel heeft doordrenkt. Wat de artiest, vaak op een heel fijngevoelige manier, heeft waargenomen wordt door hem

op een heel authentieke manier ingekleurd. De eigenheid van de artiest is in zijn oeuvre direct herkenbaar en er zijn er geen twee die dezelfde kleur gebruiken.

Deze waaier van miljoenen kleuren waarin elke kleur een even belangrijke rol speelt is de grote rijkdom van kunst. De regenboog die door die miljoenen subjectieve kleuren gevormd wordt, is misschien het enige objectieve beeld dat we ons van de diepere werkelijkheid kunnen vormen. Elke kunstenaar beschouwt de werkelijkheid vanuit een andere hoek en dat gegeven toont ons wat een complexe veelhoek de werkelijkheid is. We kunnen stellen dan het net het anders zijn van de andere is die de werkelijkheid zo rijk maakt. Dit inzien leidt tot aanvaarden dat elke interpretatie van elke mens meer dan de moeite waard is. En het aanvaarden van deze diversiteit leidt tot eenheid en is dus de grond waarop de humane wereld waar we allen van dromen gebaseerd moet zijn.

Neen, een kunstenaar reproduceert de zichtbare werkelijkheid niet, hij kan enkel en alleen op een heel persoonlijke manier een bepaald facet van die werkelijkheid zichtbaar maken en er samen met alle andere kunstenaars een heel eigen, bijzonder rijk en boeiend beeld van geven. Hij filosofeert op een heel eigen manier vanuit zijn eigen zijns-geschiedenis over de werkelijkheid en laat ons met beeld, muziek, drama, dans, literatuur, media op dezelfde eigen manier van zijn gedachte- en gevoelswereld proeven. Op die manier tonen kunstenaars ons facetten van de werkelijkheid die we zelf wellicht niet direct waarnemen.

Paul Klee had dus gelijk: *‘L’art ne reproduit pas le visible, l’art rend visible.’*

Kunsteducatie brengt jonge mensen tot dit inzicht en in die zin is ze humaniserend. Door ze met andere ogen naar de werkelijkheid te laten kijken, gomt ze het oppervlakkige uit en verdiept ze. Deze diepere kijk op het anders zijn van de anderen verbindt mensen met elkaar. Daarin ligt haar grote waarde en is ze uniek.

TOT SLOT

Geachte lezers. Neem het me niet kwalijk dat ik met dit boek wil te weten komen of deze uitgangspunten voldoende waren om jarenlang zo gedreven in kunsteducatie te investeren. Ik geef graag toe dat ik wil weten of dit enthousiasme overdreven is of gedragen wordt door mensen die de waarde van kunsteducatie bestuderen. Daarom ging ik op zoek naar mensen die vanuit een heel specifieke hoek naar kunsteducatie kijken. Wat zegt de antropoloog? Wat zegt de filosoof? Wat zegt de ontwikkelingspsychologe? Wat zeggen de pedagogen? Wat zegt de neurobiologe? En ja, wat zeggen zij die elke dag in een muzische school werken? Het was een spannend wachten op hun essays. Hun inzichten hebben mij verrijkt. Ik kan ze er alleen maar voor bedanken.

Maar dit boek is eveneens een warme oproep aan alle scholen om van kunsteducatie echt een speerpunt te maken. Wie heel eerlijk is, weet dat geen enkele school kunsteducatie kan verwaarlozen omdat de eindtermen basisonderwijs en eindterm 16 in het secundair onderwijs uitdrukkelijk vragen dat men cultureel bewustzijn en kunst ernstig zou nemen. Ik durf hopen dat elke school zich zal engageren om de muze die in elk kind en elke jongere leeft niet te laten uitdoven, maar ze gedurfd te laten spreken.

Ten slotte wil dit boek een hart onder de riem zijn voor deze onderwijsmensen die blijvend in kunst geloven en elk jaar opnieuw werk maken van kunsteducatie. Moge het een steun zijn voor al degenen die hun leerlingen de kans geven zich muzisch uit te drukken en ze ontvankelijk en respectvol maken voor wat zovele anderen sinds eeuwen muzisch en kunstig creëerden.

Ik zei het reeds, ze doen het vaak tegen de stroom in en dat vraagt moed en doorzettingsvermogen. Daarom eindig ik graag met deze bemoedigende quote:

'Alleen wie tegen de stroom in vaart, komt bij de bron.'

“

Hun inzichten hebben mij verrijkt. Ik kan ze er alleen maar voor bedanken.

“

Twee decennia lang hebben we samen over kunst nagedacht voor onze lessen, lezingen, publicaties... en gewoon voor ons plezier.

OVER KUNST EN EDUCATIE: EEN RETORISCHE BLIK

door Kris Rutten & Ronald Soetaert

OVER ONS

Wie zijn de auteurs? Twee decennia lang hebben we samen over kunst nagedacht voor onze lessen, lezingen, publicaties... en gewoon voor ons plezier. Ondertussen lazen we romans, luisterden we naar muziek, bekeken we films en schilderijen, struinden we de theaters af, leerden we gamen. We vermelden dat niet zomaar. Hoe ernstig we hieronder ook over ons werk zullen schrijven, het is en blijft een uit de hand gelopen hobby. Dit betekent echter niet dat we kunst niet *au sérieux* nemen. Integendeel, we geven immers les over kunst aan de universiteit. We doceren echter niet over kunst aan de *usual suspects* — studenten kunst — maar aan studenten uit andere disciplines die we proberen te overtuigen dat kunst meer kan zijn dan een hobby. Kortom, binnen ons werk introduceren we kunst in een aantal specifieke disciplines en denken we samen met onze studenten na over wat we kunnen ‘leren’ uit kunst voor de lerarenopleiding, het sociaal werk, de psychologie en de onderwijskunde. Maar ook sporadisch voor iedereen die ons inviteert om te praten over de mogelijke rol van kunst voor zijn of haar discipline, welke die ook moge zijn: geneeskunde, rechten, exacte wetenschappen, management...